

מסורת הש"ס

- א. סוטה מב.ג. סנהדרין ק.ב. ילקישי משלי תקיין.
- ב. במדבר פ"ט י"ב. תנחומא חוקת י"ט (תענין).
- ג. ילקישי ישעה תקיט.
- ד. (תבטו) כתובות ג.א. קדושיין כח.א. בימ נא.א. ירושלמי בימ פ"ה ח"י.
- ה. שבת קנ"ב. ילקישי תהלים תשיכ.
- ו. רפרי ספרי בתעלתן פ"ג. סוטה וט"א י"א ה. ילקישי בתעלתן תעלי.
- ז. (תבטו) ברכות י"ב. ספחים ג.א. ר"ה כ"ב. יבמות י"ב. ק"א. כתובות י"ג. ס"ב. גיטין ע"ב. פ"ב. בימ נא.א. ב סנהדרין נ"ד. א. צורה ל"א. ירושלמי כתובות פ"א ח"י.
- ח. סוטה י"ב. שמו"ר פטו"ט ט"ז (הרחבת). ילקישי שמו"ר קס"ד. שם יחזקאל שניד.
- ט. שבת קל"א. ירושלמי תענין פ"ד ח"ה. תוי"כ אחרי פ"ג. ספרי בתעלתן צ. במדבר פ"ט י"ט. ילקישי אחרי תקיט. שם בתעלתן תשליב (בלשונות שוחת).
- י. ספרי בתעלתן פ"ז. ספרי וט"א שם. מכלילת בשלח ט"ז. כ"ג. ילקישי בתעלתן תשליב. וראה שם בשלח ט"א.

נדרסות

- כל העולם בכת"י: כל הבית.
- מקניט בכת"י: אדם מקניט.
- לחיו בכת"י: עד לחיו.
- אבל הקב"ה בכת"י: מית הקב"ה.
- יורד למטה בכת"י: יורד לקרקע.
- חד אמר דגים בכת"י: חד אמר דגים ממש.
- הא כתיב נאכל בכת"י: מאי נאכל.
- היני דכתיב גן בכת"י: היינו דכתיב בהו קרא דכתיב גן.
- מהני דאסינן לא פריצי בכת"י: אשת איש לא אפקו בה.
- שנאסרו להם לשבב אצלם בכת"י: ועוד מילים אלה חסרות.

העולם

נחש עמי לחמו
 אך כי הנחשים ניוונים כרגיל
 מכל טרף חי שהם יכולים
 להשיג, ויש להם מנגוני
 תחושה שונים להבחין בהם,
 הרי אין לנחש "חוש טעמים"
 מובן שיש לבעלי חיים
 אחרים. הנחש בולע את
 טרפו שלם, בעוד נחמן
 בערו, ומבחינה זו כל מה
 שהוא אוכל יש לו עברו
 "יטעם עפרי".

עינו בכוסו כלומר משתכר, כל איסורי עריות כולן דומות עליו כמישור, שאינו חש שיש מכשול בעבירות והולך בדרכו אף במקום מעוקש ומסוכן. וחד [ואחד] מהם אמר: כל הנותן עינו בכוסו כל העולם כולו דומה עליו כמישור, שלא רק איסורי עריות האיסורים, כאיסורי ממונות וכדומה נראים קלים בעיניו. ועוד בפירוש הכתוב: נאמר: "דאגה בלב איש ישחנה" (משלי יב, כה), ונחלקו ר' אמי ור' אסי בפירוש הכתוב. חד [ואחד] אמר: ישחנה מדעתו, שלדעתו הכוונה היא שאדם דואג ראוי לו להסיח דעתו מדאגתו, וחד [ואחד] מהם אמר: שהכוונה היא (יספר אותה) לאחרים, ויזקק לו, ועוד נאמר: "ונחש עפר לחמו" (ישעה ס"ה, כה), ואף בפירוש כתוב זה נחלקו ר' אמי ור' אסי, חד [ואחד] מהם אמר: אפילו אוכל נחש כל מעדני עולם – טעם בהם טעם עפר, וחד [ואחד] מהם אמר: אפילו אוכל כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל גם מעט עפר. באותו ענין תניא [שנויה ברייתא]: אמר ר' יוסי: בוא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם. מדת בשר ודם מה היא? אדם מקניט את חברו – הרי הוא יורד עמו לחיו ומציק לו בכל דבר, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, הרי קלל את הנחש ומה אירע לו, עולה הנחש לגן – מזונותיו עמו, יורד למטה – מזונותיו עמו, שהקללה שקללו אינה מקפחת את חייו, ואף יש בה כמה יתרונות. וכן קלל את כנען שהיה עבד עבדים, ויש לו בזה אף הנהא מטיימת, כי אוכל מה שרבו אוכל ושותה מה שרבו שותה ואינו צריך לדאוג לעצמו ככני חורין. קלל את האשה – הכל רצין אחריה. קלל את האדמה – הכל ניוונין הימנה [מתנה]. שאף בשעת כעס אין הקדוש ברוך הוא מניש את הכריות בעונש חמור מדי.

ועוד באותו ענין, בפירוש הכתוב "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם" (במדבר י"א, ה), נחלקו רב ושמואל, חד [ואחד] מהם אמר: הכוונה היתה כפשוטה דגים, וחד [ואחד] מהם אמר: רמזו בדבר איסורי עריות, שעוד לא נאסרו בדבר זה, ובכו על שאסרה עליהם התורה. ומסבירים: מאן דאמר [מי שאומר] שהכוונה לדגים – דכתיב [שנאמר]: "נאכל", פשוטו כמשמעו. ומאן דאמר [ומי שאומר] שהכוונה לעריות – דכתיב [שנאמר]: "חנם", שלדעתו ראי לא היו אוכלים דגים של ממש חנם. ושואלים: ולמאן דאמר [ולמי שטען] שהכוונה היא עריות, הא כתיב [הרי נאמר]: "נאכל" – ומשיבים: לישנא מעליא נקט [גשון מעולה, נקיה, תפוס], שלא לומר לשון תשמיש במפורש, וראיה לשימוש לשון זה בענין תשמיש – דכתיב [שנאמר] על האשה הרעה: "אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און" (משלי ל, כ), ששם בדואי הוא רמז לתשמיש. ולמאן דאמר [ולמי שטען] שהכוונה לדגים, מאי [מה פירוש] "חנם" – דהו מיתין להו מהפקירא [שהיו מביאים אותם מן ההפקר]. כי דואי שלא היו המצרים מפרנסים אותם בדגים חנם, אלא שהם היו מוצאים דגים בנהר. שאמר מר [החכם]: כשהיו ישראל שואבין מים, היה הקדוש ברוך הוא מזמין להם בתוך המים דגים קטנים בכדיהן. ובשילמא [בשילמא] דאמר [בניח לשיטת מי שאומר] שהכוונה לעריות – היינו דכתיב [זהו שנאמר]: "וישמע משה את הנחש בכה למשפחתיו" (במדבר י"א, ט') וכוונתו: על עסקי משפחותיו, שנאסרו להם לשבב אצלם. אלא למאן דאמר [בשיטת מי שאומר] שהכוונה לדגים, מאי [מה פירוש] "בוכה למשפחתיו", מה ענין משפחות לכאן? ומשיבים: הא והא הואי [זהו זה היה] שבכו גם על דיני עריות, וגם על המן כפשוטו.

ועוד בפירוש המקראות בענין זה. נאמר: "את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבעלים ואת השומים" (שם, ח), ר' אמי ור' אסי נחלקו בכך, חד [ואחד] מהם אמר: טעם כל המינין טעמו במן, ואילו טעם חמשת המינין הללו שהזכירו בדבריהם לא טעמו בו ומשום כך ככו, וחד [ואחד] מהם אמר: טעם כל המינין טעמו וממשן, כלומר: שהתחושה היתה כה חזקה שהיה נראה להם כאילו טועמן ממשן, אבל במינים אלה טעמו את טעמן ולא ממשן. ועוד לענין המן, נאמר: "והוא כורע גד לבן וטעמו כצפחית ברבש" (שמות טז, לא).

עיונים

דומות עליו כמישור כי קשה היה להם לשון הכתוב "יתהלך במישור" שודאי אין הכוונה שהשיכור יהלך בדרך ישירה (תיהיב).
 הנותן עינו בכוסו – יש מי שמפרש, שאחד דרש לפי הקרי שהוא "כוס", והאחר דרש לפי הכתיב "כיס", וכוונתו, שהנותן עינו בכיס, שחושב רק כיצד ירוח כסף – כל העולם דומה עליו כמישור, שאינו שם לב אם כספו בא לו בדרך איסור (ר' אליקים).
 כל העולם דומה עליו כמישור – ופירושו גם כפשוטו, שכל העולם וכל המכשולים שבו דומים עליו כמישור, שנתקל בכל המכשולים שברוך מחמת שכרות (עין יעקב. רנ"ב).

עינו בכוסו – אהב שכרות. כל העולם דומה עליו כמישור – ממון לחמים דומה לו הימר. ושיחנה לאחריים – שמה יסולחו ענה. דאגה – פחד שדואג על הפסד שום דבר כן יצאנה. יורד עמו לחיו – נכל דבר שהוא יכול להקניט ולהפקירו הוא יורד. עריות – דנאסרו להם נמדבר ודגה לשון משמש כמו ודגו לגז (גלגלית מת). ומחתה פיה – מקחתה פיה של מטה כמו "כאשר ימנה ה'אלהם" (מלכים ג, חל). כמו שמקנה את הקערה. דאמר מר – נמסכת סוטה פסקין קמח (י"ג), לא פריצי בהו – לא היו פרוצים בעריות נמלרים. הך דאסינן – אותן שהיו נאסרות לבני נח כגון הך דלמרינן בטנאדרינן (ט"ז), עושה שנית דין של ישראל ממינין עליה כן נח מחסר עליה וכן וכו על הוספות. הללו לא טעמו – שכן קשין לעונות ומייקוה כדלמרינן נפשי משל אומר לנשה לא מאלכי נלל מפני הטיטוק. והוא כורע גד לבן אמר רבי אסי – ודע הגד אינו לכן אלא עגול הוא ויכי קאמר קרא והוא עגול כורע גד ולכן כמגלית.

עינו בכוסו – עריות כולן דומות עליו כמישור, וחד אמר: כל הנותן עינו בכוסו – כל העולם כולו דומה עליו כמישור. "דאגה בלב איש ישחנה" רבי אמי ורבי אסי, חד אמר: ישחנה מדעתו, *וחד אמר: ישחנה לאחריים. "ונחש עפר לחמו", רבי אמי ורבי אסי; חד אמר: אפילו אוכל כל מעדני עולם טעם בהם טעם עפר. וחד אמר: אפילו אוכל כל מעדני עולם אין מדעני עולם עד שיאכל גם מעט עפר. באותו ענין תניא [שנויה ברייתא]: אמר ר' יוסי: בוא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם. מדת בשר ודם מה היא? אדם מקניט את חברו – הרי הוא יורד עמו לחיו ומציק לו בכל דבר, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, הרי קלל את הנחש ומה אירע לו, עולה הנחש לגן – מזונותיו עמו, יורד למטה – מזונותיו עמו, שהקללה שקללו אינה מקפחת את חייו, ואף יש בה כמה יתרונות. וכן קלל את כנען שהיה עבד עבדים, ויש לו בזה אף הנהא מטיימת, כי אוכל מה שרבו אוכל ושותה מה שרבו שותה ואינו צריך לדאוג לעצמו ככני חורין. קלל את האשה – הכל רצין אחריה. קלל את האדמה – הכל ניוונין הימנה [מתנה]. שאף בשעת כעס אין הקדוש ברוך הוא מניש את הכריות בעונש חמור מדי.

ועוד באותו ענין, בפירוש הכתוב "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם" (במדבר י"א, ה), נחלקו רב ושמואל, חד [ואחד] מהם אמר: הכוונה היתה כפשוטה דגים, וחד [ואחד] מהם אמר: רמזו בדבר איסורי עריות, שעוד לא נאסרו בדבר זה, ובכו על שאסרה עליהם התורה. ומסבירים: מאן דאמר [מי שאומר] שהכוונה לדגים – דכתיב [שנאמר]: "נאכל", פשוטו כמשמעו. ומאן דאמר [ומי שאומר] שהכוונה לעריות – דכתיב [שנאמר]: "חנם", שלדעתו ראי לא היו אוכלים דגים של ממש חנם. ושואלים: ולמאן דאמר [ולמי שטען] שהכוונה היא עריות, הא כתיב [הרי נאמר]: "נאכל" – ומשיבים: לישנא מעליא נקט [גשון מעולה, נקיה, תפוס], שלא לומר לשון תשמיש במפורש, וראיה לשימוש לשון זה בענין תשמיש – דכתיב [שנאמר] על האשה הרעה: "אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און" (משלי ל, כ), ששם בדואי הוא רמז לתשמיש. ולמאן דאמר [ולמי שטען] שהכוונה לדגים, מאי [מה פירוש] "חנם" – דהו מיתין להו מהפקירא [שהיו מביאים אותם מן ההפקר]. כי דואי שלא היו המצרים מפרנסים אותם בדגים חנם, אלא שהם היו מוצאים דגים בנהר. שאמר מר [החכם]: כשהיו ישראל שואבין מים, היה הקדוש ברוך הוא מזמין להם בתוך המים דגים קטנים בכדיהן. ובשילמא [בשילמא] דאמר [בניח לשיטת מי שאומר] שהכוונה לעריות – היינו דכתיב [זהו שנאמר]: "וישמע משה את הנחש בכה למשפחתיו" (במדבר י"א, ט') וכוונתו: על עסקי משפחותיו, שנאסרו להם לשבב אצלם. אלא למאן דאמר [בשיטת מי שאומר] שהכוונה לדגים, מאי [מה פירוש] "בוכה למשפחתיו", מה ענין משפחות לכאן? ומשיבים: הא והא הואי [זהו זה היה] שבכו גם על דיני עריות, וגם על המן כפשוטו.

ועוד בפירוש המקראות בענין זה. נאמר: "את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבעלים ואת השומים" (שם, ח), ר' אמי ור' אסי נחלקו בכך, חד [ואחד] מהם אמר: טעם כל המינין טעמו במן, ואילו טעם חמשת המינין הללו שהזכירו בדבריהם לא טעמו בו ומשום כך ככו, וחד [ואחד] מהם אמר: טעם כל המינין טעמו וממשן, כלומר: שהתחושה היתה כה חזקה שהיה נראה להם כאילו טועמן ממשן, אבל במינים אלה טעמו את טעמן ולא ממשן. ועוד לענין המן, נאמר: "והוא כורע גד לבן וטעמו כצפחית ברבש" (שמות טז, לא).

רבינו עובדין.
 אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן והובא דבר זה ללמד מוסר לאדם, שאף אם הוא שונא מישור, ראוי לו שלא ירדפנו לגמרי אלא ידאג שלא יהא עונשו חמור מדי (מאיר).
 דגים ויש מפרשים שהדגים הם כדברי חז"ל סמל לפריצות, ולכן אפשר לפרש כי גם כאן דגים כבינו לעריות (ריעביץ).
 חנם יש שמפרש כי חנם הוא ביסודו מלשון חן (ראה ברידק) ולכן "חנם" שייך במיוחד לענין עריות (אי יהים).

בגדא — גרעין של *אלינדר*. שדומה לזרע פשתן — שגם הוא עגול, שמלבין עונותיהן — מתוך שהיו זואגים שמה לא ירד מן למחר היו משענדים לנס למקום. אם בן תשעה וכו' — לפי שנאמר (שמות טו): "וימרו עוֹמֵר" מן שלקט הכנה מן שלקט מעט מוצא עומר לגולגולת וחס ממא יתר צנית הלאשון בידוע שכן תשעה ללאשון הוא וחס צנית האחרון בידוע שכן האחרון הוא. הוא סרח עליו — ומצטטו כחומה. ירד המן עליו — אלמא בתוך הממנה יורד ומכאן "ויאח העם ולקטו" יצאה מחוץ לממנה משמע וכמי שטו משמע למקום רחוק כמו משוט נאמן (לויב 6). לחם — משמע אפי. עוגות — משמע קודם אפייה. תכשיטי נשים — צענים שכן דוכות נמוכה ומתקטטות נפן להיות יסון ערב לצנעיהן. ציקי קדירה — תגלן לתשגל ערב ומצוה. שרירו להן אבנים טובות — הידלו נדנה ממנה שמואלין צנקר צנקר כשיואלין ללקוט את המן שנאמר ולקטו אותו צנקר צנקר. נשיאים ממש — עניים היו. שד זה תינוק מוצא בו כל מיני טעמים — שהם אולגל.

אמר רבי אסי: "עגול כגידא, ולבן כמרגלית. תניא נמי הכי: "גד — שדומה לזרע פשתן בגבעולין. אחרים אומרים: גד — שדומה להגדה שמושכת לבו של אדם כמים. תניא אידך [שנויה ברייתא אחרת]: למה נקרא גד — שמגיד להם לישראל כל דבר של ספק. כגון: אי [אם] בן תשעה לראשון ואי [אם] בן שבעה לראשון. שאם נישאה אשה תוך חודשים מגירושה או ממות בעלה לאיש אחר, וילדה לאחר שבעה חודשים, ולא ברור אם הילד הוא בן שבעה חודשים לבעלה השני או בן תשעה חודשים לבעלה הראשון, וכיון שהמן היה בא לכל משפחה לפי גולגולת היה מתברר על ידו לאיזה משפחה שייך הילד. ולמה נקרא המן "לבן" — שמלבין עונותיהן של ישראל שמתוך שחששו שבשל טהאיהם לא ירד להם מן, לכך היו עסוקים תמיד בהרהור על מעשיהם ובחזרה בתשובה. מעין זה תניא [שנויה ברייתא] ר' יוסי אומר: כשם שהגביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבשדוקין, כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבשדוקין. כיצד? שנים שבאו לפני משה לדין, זה אומר: עבדי גבתי, וזה אומר: לא גבתי אלא אתה מכרתו לי. אמר להם משה: לבקר משפט. וכיצד מתברר דברו? לאחר אם נמצא עומרו בבית רבו ראשון — בידוע שזה גבנו, שהרי המן מגיע עוד לבעלי הראשון. ואם נמצא עומרו בבית רבו שני — בידוע שזה מכרו לו. וכן אם איש ואשה שבאו לפני משה לדין, זה אומר היא סרחה (פשעה) עלי וראוי לגרשה, והיא אומרת הוא סרח (פשע) עלי ואני אינני אשמה, ורצונה שיגרשה ויתן כתובתה. אמר להם משה: לבקר משפט. למחר, אם נמצא עומרה בבית בעלה — בידוע שהיא סרחה עליו, נמצא עומרה בבית אביה בידוע שהוא סרח עליה. כתיב [נאמר]: "ויברת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו" (במדבר יא, ט). וכתיב [נאמר]: "ויצא העם ולקטו" (שמות טז, ד). וכתיב [נאמר]: "שטו העם ולקטו" (במדבר יא, ח). הא כיצד ניישב את השלשונות השונים הללו? צדיקים שבישראל ירד המן על פתח בתיהם ולא הוצרכו לטרוח כלל. בינונים יצאו מחוץ למחנה ולקטו מה שהיה מכונס להם שם. רשעים שטו היו צריכים להלך הרבה ולקטו. כתיב

נאמר: "ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע" (שמות טו, ח). תנא (שנה החכם) משמיה (משמון) של ר' יהושע בן קרחה: בשר ששאלו ישראל שלא כהוגן, שהרי אין הבשר חיוני לאדם — אף ניתן להם שלא כהוגן שלא בדרך נוחה, והיו צריכים ללקט ולשטות אותו. עיונים

- מסורת הש"ס**
- יא-יג. ראה ראה מכלילתא בשלה פרשה ה.
 - יג. שם. ראה תנייה יד,א. שבת פ"א.
 - יד. מכלילתא שם. ילקיש בשלה רס"א.
 - טו. מכלילתא שם. ספרי בהעלותך פ"ו. ספרי ווטא שם.
 - טז. מכלילתא שם. ספרי שם.
 - יז. מכלילתא שם. ספרי שם.
 - יח. ראה שם. ושמור פ"ו. ט. ילקיש בשלה רס"א. שם וקחל רס"א.
 - יט. ראה ספרי בהעלותך פ"ט. ספרי ווטא שם. ילקיש בהעלותך.
 - כ. מכלילתא בשלה פ"ב. פ"ט. ילקיש בשלה רנ"ו (בהרחבה).

גרסות

הגביא היה מגיד בכתיב: שהגביא הזה מגיד ויש: שהגביא מגיד.

אם נמצא עומרה — סרח עליה ויש סרחה בעיני ועוד: אם נמצא עומרה בבית בעלה בידוע שהוא סרח עליה נמצא עומרה בבית אביה בידוע שהיא סרחה עליו.

גד השדה הקרוי בלשון המטבח כוסקרי (Coriandrum sativum) ממשפחת הסוככיים. זהו עשב רב שנתי המגיע עד לגובה של 3-50 ס"מ. עליו מפורצים מאה, ומפריים מופיעים בסוככים כגנים או ורודים. הפרי הוא כמעט כדורי וקוטרו בערך 4 מילימטר, וצבעו צהוביחום. הפרי משמש מאז ימי קדם כתבלין במאכלים ובמסקאות שונים. כאמור בתורה היה המן דומה בגודלו ותבניתו לגד, ואולם שלא כגד היה צבוע לבן.

אלינדר מן הצרפתית העתיקה aliandre, — כוסבר.

שראו אף בעלי הדין כיצד מתברר הדבר בדרך מופת (תהי"כ, וראה נאם יהודה). מה שירד עם המן שפיתן שהיה המן ברבת שנים וברך ט. וראי היה בו כדי לספק כל המשאלות והמאויים שלהם הן בעינינו אכילה והן בדברים אחרים.

עיונים

שנים באים לדין וכבר נשאו ונתנו המפרשים בענין זה. באינו מידה אפשר לסמוך בדינים על דוח הקדוש. שחר' לא בטמים היא' התורה, ואין מתחשבים בבתי קול. ונראה לומר שמשנה היה פוסק הדין לפי הריאות או אומדן הרעה, אבל היה ממתין

נאמר: "ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע" (שמות טו, ח). תנא (שנה החכם) משמיה (משמון) של ר' יהושע בן קרחה: בשר ששאלו ישראל שלא כהוגן, שהרי אין הבשר חיוני לאדם — אף ניתן להם שלא כהוגן שלא בדרך נוחה, והיו צריכים ללקט ולשטות אותו.

מסורת הש"ס

- א. יומא עד ב.
- ג. מילתא בשלח פיג. ילקיש בתעלותך תשליח. ספרי בתעלותך ציד (בשנית). ספרי ג. ראה ירמיהו ניר פיד חייו. ספרי בתעלותך ציד. ילקיש בתעלותך תשליח.
- ד. חולין כחא. פהב. ספרי ראה עיה. ילקיש בתעלותך תשליח.
- ה. שמו"ר פיה טו עס פביה ג. תנומא שפוט כיה. ספרי זוטא בתעלותך יא. ט. ספירידי' יוב. ילקיש בשלח ריש.

גרסות

האי מאן בכתבי: הלכך האי מאן. לאכליה בכתבי: יכליה בליליא. כחול היס במקרא: וכוהו ימים. שישלבי בכתבי: שוכלי ויש גרסה: סוכלי. וקיבלי ומערך: קיבלי ויש גורסים: יכלי. ותפח בביח: ורבי ותפח ויש בכתבי: ודאבי ליה ותפח ויש גרסה: שחטי ליה ומותבי ליה בתנורא תפח ומליא תנורא משחא. ריפי בכתבי: ריפאתא ויש גם: ריפתי.

הקולם

מיני שליו אף כי אין בדינו יהיו בטוח של כל השפות הללו, מכל מקום נראה שחם שייכים למשפחת הפסיוניים (או למשפחת הקוראיים) בסדרת דמויי התרנגולות. יש סבורים כי השילוב הוא חם הינוני עבור החוליה (Alektoris), שכלי הוא Phasianus, או לדעת אחרים שם יווני עבור הקורא (Ammoderix). תופות הללו דומים זה לזה במנהג גופם ומחויבים משפחה טבעית. השכלי – החוליה היא עוף יצר מצוי שסעם בשור משחב ביתר. והפסיון (Phasianus) מגודל לצורך מאכל במקומות שונים. השליו

השליו המצוי (Coturnix) הוא עוף קטן (עד 20 ס"מ), הנודד היחיד בסדרת דמויי תרנגול. בשל צווארו ורגליו הקצרים הוא נראה עול ושמן יותר מעופות אחרים מאותה משפחה, אף כי כמות השומן בגופו משתנה, ופחותה הרבה לאחר הגידול. בנידויו נגיע העוף מאירופה לאפריקה בלחיקות עצומות, ורבים מהם נופלים תושטים סמוך לשפת הים התיכון. שליו מסוימים נשארים לנורג בארץ ישראל וסביבותיה. מינים קרובים לשליו זה קטנים במידתם עד יותר (עד 13 ס"מ).

פסיוני

ראה עמי 164.

* לטינדי'ש מן הצרפתית העתיקה litiere – שכבות.

ואילו לחם ששאלו כהוגן, שהרי הוא חיוני, ניתן להם כהוגן בשעות הבוקר שיש שהות להכינו. ובדרך אגב: מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בלילה, שכן אמר משה לבני ישראל: "בערב בשר לאכול" (שמות טו, ח). ושואלים: והאמר (והרי כבר אמר) אביי: האי מאן דאית ליה סעודתא [מ] שיש לו סעודה] – לא לאכליה [שלא יאכל אותה] אלא ביממא [ביום] ומשיבים: כעין יומא קא אמרינן [כעין יום אומרים אנו], שאין להקפיד שיהא האוכל ביום דרוקא, ועיקר הוא שיהא לו אור בשעת סעודתו. אמר רב אחא בר יעקב: בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולים שמנקרין באשפה, שכל זמן שיש אוכל היו חוטפים ואוכלים, עד שבא משה וקבע להן זמן סעודה, וכפי שאמר בכתוב, שקבע להם זמנים בבוקר ובערב לארוחה.

א. נאמר בפרשת השליו: "הבשר עורדנו בין שניהם ויך ה' בעם מכה רבה מאד" (במדבר יא, לג), משמע שמתו מיד, ונאמר "עד חדש ימים עד אשר יצא מאפסם והיה לכם לחם" (שם כ, ה). הא כיצד מיישבים את הכתובים? בינונים שבהם לאלתר (מיד) מתו. רשעים היו מצטערין והולכין עד חדש ימים ביסורין ומתו אחר כך. נאמר: "וישחטו להם שטוח" (שם, לב). על זה אמר ריש לקיש: אל תקרי "וישחטו" אלא "וישחטו" – מלמד שנתחייבו שונאיהן של ישראל (בלשון נגיה, והכוונה לישראל) שחיטה בגלל הרישה זו. "שטוח", תנא [השנה החכס] משמיה [משמון] של ר' יהושע בן קרחה: אל תקרי [תקרא] "שטוח" אלא "שחוט", מלמד שירד להם לישראל עם המן דבר שטעון שחיטה, כלומר: מיני עופות. אמר רבי: וכי מכאן אתה למד וצריך לעקם את לשון הכתוב לצורך זה? והלא כבר נאמר בפירוש: "וימטר עליהם כפר שאר וכוהול ימים עוף כנף" (תהלים עח, כז). ותניא [ונשויה ברייתא] אחרת קצת בקשר לזה רבי אומר: נאמר: "זוכחת מבקר ומצאנך אשר נתן ה' לך כאשר צויתך" (דברים יב, כא)

מלמד שנצטוו משה על דיני שחיטה שיש לשחוט את הושט ואת הקנה שבצוואר ועל שחיטת רוב אחד משני אלה בעוף, ועל רוב שנים בבהמה, ושאר דיני שחיטה. וכיון שלשית רבי אין אנו למדים מ"שטוח" לענין שחיטה, אלא מה תלמוד לומר "שטוח" – מלמד שירד להם משטחין (משטחים משטחים) בשורה ישרה. נאמר במן: "לחם" (שמות טז, ד), וכתוב [ונאמר]: "דבש" (שמות טז, ז). אמר ר' יוסי בר' חנינא: לנערים היה כלחם, לזקנים – כדבש, כל אחד כפי שערב לו. ומעירים עוד: כתוב [נאמר]: "שליו" ב"ש" וקרינן [ואנו קוראים] ב"ש" כמו שליו, ומה בא הדבר ללמדנו? אמר ר' חנינא: צדיקים אוכלין אותו בשלוה והרי הוא להם שליו כפי הכתיב, רשעים אוכלין אותו ודומה להן כסיליון (כקוצים) והוא להם כפי הקרי שליו. ועוד בענין השליו: אמר רב חנין בר רבא: ארבעה מיני שליו הן, ואלו הן: שיכלי, וקיבלי, ופסיוני, ושליו. מעליא דכולהו [התמולה שבכזבס] בטעמו: שיכלי, גריעא דכולהו [הגרוע שבכזבס] הוא השליו. ומספריים עד כמה יפה טעמו של השליו והוי כציפורתא [והוא גדול כציפורן] ומותבינן לה בתנורא ותפח והוה מלי תנורא [מושבים]. מניחים, אותו בתנור להיצלות והוא תופח עד שהוא ממלא את התנור. ומסקינן ליה אתליסר ריפי [ונניחים אותו על שלושה עשר ככרות לחם] ואף ככר אחרונה שלמטה מכולן אינה נאיכלת אלא על ידי תערובת, מרוב השומן שיש בה. מסופר: רב יהודה משתבח ליה בי דיני [היה נמצא לו שליו בין חביות היין שלון] ורב חסדא משתבח ליה בי ציבי [היה נמצא לו השליו בין הנצים במחסן]. רבא מייתי ליה אריסיה כל יומא [היה מביא לו אריס כל יום] שליו אחד שהיה מוצא בשדותיו.

עיונים

ניתן להם כהוגן כבר העירו כמה מפרשים שכפי פירוש רשי קשה ההמשך. ופירושו בכמה פנים. ויש מי שמפרש כי המן ירד להם כל ארבעים שנה ולא עוד אלא שהיו יורדים עמו שאר דברים משובחים [עין יעקב]. בינונים... רשעים... וכאן לא מנה צדיקים, לפי שצדיקים אכלו ממנו רק מעט ולצורך, והם לא מתו כלל בגללו (מהרש"א).

לחם ששאלו כהוגן – שאי אפשר להיות ללא לחם. ניתן להם כהוגן – צנוקך שיש שהות להכינו. בשר שאלו שלא כהוגן – מתוך כרס מלאה שהרי מקנה רב היה להם. שלא כהוגן – ירד להם עם משיכה עזה שהינה ראויה לתקן אותה עד שעת הסעודה. כעין יומא – גלור האוקוס. וקבע להם זמן סעודה – צנוק ובערב. שירד להם דבר שטעון שחיטה – ומלמד ששיליו דבר שטעון שחיטה היה. וזכחת באשר צויתך – ולא מלינו תמורה לזיוו הציורה היין, כמלך אהה למד שמסור לו הלכות שחיטה על פה. משטיחין – השליו היה עשו לפניהם על הארץ משטיחין *ליטריד* שגלעו. לחם יפה לגמורים ושמן לזקנים ודבש למינוקות. כמידי שמן "כטעם לעד השמן" ואין זה לשון שומן אלא לשון שמן לסיפק טעמו נקוד למעלה ומס שלו נקוד פתח קטן ולפי שהוא סוף פסוק נספק השן ליקד נקמן גדול. כסיליון – קוליס גלשון ארמו. ומותבינן לה בתנורא – כך מההסג ללנות שפויסה בתנור. ותפח – מרזו שזמנו הוא נתפח ועשה עב אתליסר ריפי – זו על ז', רפי – ככרות. ותחתונה אינה נאיכלת – מרזו השומן הנגלע זה וכל שן העליונות. משתבח ליה – היו נמללות לו בין חביותו שהיו ממליצין לו מן השמים. רב חסדא – ממוה דרנח הוא ורבי הוא.

לחם ששאלו כהוגן – ניתן להם כהוגן, מלמד שירד להם בשר אלא בלילה. והאמר אביי: האי מאן דאית ליה סעודתא – לא לאכליה אלא ביממא! – קעין יממא קא אמרינן. אמר רב אחא בר יעקב: בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולים שמנקרין באשפה, עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה. א. הבשר עורדנו בין שניהם" וכתוב "עד חדש ימים". הא כיצד? בינונים – לאלתר מתו, רשעים – מצטערין והולכין עד חדש ימים. "וישחטו" אמר ריש לקיש: אל תקרי "וישחטו" אלא "וישחטו" מלמד שנתחייבו שונאיהן של ישראל שחיטה. "שטוח" תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה: יאל תקרי "שטוח" אלא "שחוט", מלמד שירד להם לישראל עם המן דבר שטעון שחיטה. אמר רבי: וכי מכאן אתה למד? והלא כבר נאמר "וימטר עליהם כפר שאר וכוהול ימים עוף כנף" ונתניא, ורבי אומר: "זוכחת מבקר ומצאנך צויתך" – מלמד שנצטוו משה על הושט ועל הקנה, על רוב אחד בעוף, ועל רוב שנים בבהמה. אלא מה תלמוד לומר "שטוח" – מלמד שירד להם משטיחין משטיחין. וכתוב "לחם" וכתוב "שמן" וכתוב "דבש". אמר רבי יוסי ברבי חנינא: "לנערים – לחם, לזקנים – שמן, למינוקות – דבש. וכתוב "שליו" וקרינן, "סליו", אמר רבי חנינא: צדיקים אוכלין אותו בשלוה, רשעים אוכלין אותו ודומה להן כסיליון. אמר רב חנין בר רבא: ארבעה מיני שליו הן, ואלו הן: שיכלי, וקיבלי, ופסיוני, ושליו. מעליא דכולהו – שיכלי, גריעא דכולהו – שליו. והוי כציפורתא ומותבינן לה בתנורא, ותפח והוה מלי תנורא, ומסקינן ליה אתליסר ריפי ואחרונה אינה נאיכלת אלא על ידי תערובת. רב יהודה משתבח ליה בי דיני. רב חסדא משתבח ליה בי ציבי. רבא מייתי ליה אריסיה כל יומא.

אורה ההלכה

נצטוו משה על הושט והקנה שחיטה שנאמרה בתורה סתם – לא נתפרשו פרישה בכתוב, אך כל הדברים הללו נצטוו בהם בתורה שבעל פה שנמסרה על ידי משה וכאמור "כאשר צויתך". וצריך הושת לשחוט באמצע הצוואר. והשחיטה המשלה היא שישחט את שני הסימנים – את הקנה ואת הושט, ובריעבר את שחט רוב סימן אחר בעוף ורוב שנים בבהמה – השחיטה כשרה. (רמב"ם ספר קדושה, הלכות שחיטה פ"א ה"ד).

ובדיל רבה — זכות הרצויה אולם התלמוד. כתיב ותעל שכבת הטל — "וכמה על פני המדבר" כשהיה הטל עולה מן הארץ לקבלת המטה כדרכו היה נראה על פני המדבר דק מחוספס למדנו שהיה הטל מכסה את המן עד שעה שהטל עולה לקבלת המטה ומביד ירד המן עליו אלא על מלמטה. קופסא — *אשקרוין צלע. נימח על פיסת היד — מחוספס נוטריקון. נבלע באיברים — חזו יולא מן העינים. לאחר ששרחו — שנתלוננו על כך שאמרו נלמס הקולקל (ממדבר כא). לא לפניהם ולא לצדיהם — שאין יודעים לחזה כל ענינים הלויים. אלא לאחוריהם — יודעים הם שלא יחזרו לאחוריהם ואחזק שלפנים כריעין ללמס לטוף הממנה מאחור.

יומא חד לא אייתי, אָמַר: מאי האי? סליק לְאִיגְרָא, שְׁמַעִיה לִינוּקָא דְקָאָמַר "שְׁמַעִיה וְתַרְגְּו בְטַנְי". אָמַר: שְׁמַע מִנִּיה נַח נְפִשִׁיה דְרַב חֲסֵדָא, וּבְדִיל רַבָּה אָכִיל תְּלַמִּידָא.

ב פְּתִיב "וְתַעַל שְׁכַבְתָּ הַטֵּל" וּכְתִיב "וּבְרַדְתָּ הַטֵּל". אָמַר רַבִּי יוֹסִי בְרַבִּי חֲנִינָא: יֵטֵל מְלַמְעֵלָה, וְיֵטֵל מְלַמְטָה, וְדוֹמָה כְּמוֹ שְׁמוֹנָה

בְּקוּפְסָא. "דְּק מְחֻסְפָס" אָמַר רִישׁ לְקִישׁ: דְּבַר שְׁנִימוּחַ עַל פִּיסַת הַיָּד. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: דְּבַר שְׁנַבְלַע בְּמַאֲתִים וְאַרְבַּעִים וְשְׁמוֹנֶה אַבְרָיִם. — מְחֻסְפָס — טוּבָא הָיָה! — אָמַר רַב נַחֲמָן בְּרַי יִצְחָק "מְחֻסְפָס" כְּתִיב. תְּנוּ רַבְּנָן: "לְחָם אֲבִירִים אָכַל אִישׁ" — לְחָם שְׁמַלְאֲכֵי הַשֶּׁרֶת אוֹכְלִין אוֹתוֹ, דְּבַרְי רַבִּי עֲקִיבָא. וְכִשְׁנַבְלַע דְּבָרִים לְפָנָי רַבִּי יִשְׁמַעְלָא אָמַר לְהָם: צָאוּ וְאִמְרוּ לוֹ לְעֲקִיבָא: עֲקִיבָא טַעֲיָת! וְכִי מְלַאֲכֵי הַשֶּׁרֶת אוֹכְלִין לְחָם? וְהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר "לְחָם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי" אֲלָא מָה אֲנִי מְקַיֵּים "אֲבִירִים" — לְחָם שְׁנַבְלַע בְּמַאֲתִים וְאַרְבַּעִים וְשְׁמוֹנֶה אַבְרָיִם. אֲלָא מָה אֲנִי מְקַיֵּים "וַיִּתֵּד תְּהִיָּה לָךְ עַל אֲזַנְךָ וַיִּצְאָת שְׁמָה חוּץ" — דְּבָרִים שְׁתַּגְרִי אוֹמְרוֹת הָעוֹלָם מוֹכְרִין אוֹתָן לְחָם. רַבִּי אֲלֵעָזָר בֶּן פְּרָטָא אוֹמַר: אִף דְּבָרִים שְׁתַּגְרִי אוֹמְרוֹת הָעוֹלָם מוֹכְרִין לְהָן מִן מִפְּנֵי, אֲלָא מָה אֲנִי מְקַיֵּים "וַיִּתֵּד תְּהִיָּה לָךְ עַל אֲזַנְךָ" לְאַחַר שְׁפָרְחוֹ, אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: אֲנִי אֲמַרְתִּי יְהִי כְּמַלְאֲכֵי הַשֶּׁרֶת — עֲכָשִׁי אֲנִי מְטַרְיַח אוֹתָם שֶׁלֹּשׁ פְּרָסָאוֹת דְּכְתִיב "וַיִּחַנּוּ עַל הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשִׁימָת עַד אֲבַל הַשְּׁטִיִּם". וְאָמַר רַבָּה בֶּר בַּר חֲנָה: לְדִידִי חֲזִי לִי הֵוָּא אֲתָרָא וְהָוָּא תְּלָתָא פְּרָסִי. וְתָנָא: "כְּשֶׁנִּפְּנִין — אֵין נִפְנִין לֹא לְפָנֵיהֶן, וְלֹא לְצַדֵּיהֶן, אֲלָא לְאַחֲרֵיהֶן, "וַעֲתָה נִפְשָׁנוּ יְבִשָׁה אֵין כָּל", אָמְרוּ: עֲתִיד מִן זֶה שְׁתִּיפַח בְּמַעֲיָהֶם, כְּלוּם יֵשׁ יְלֹוד אִשָּׁה שְׁמַכְנִים וְאִינוּ מוֹצִיא? וְכִשְׁנַבְלַע דְּבָרִים לְפָנָי רַבִּי יִשְׁמַעְלָא אָמַר לְהָם: אֵל תִּקְרִי "אֲבִירִים" אֲלָא "אֲבִירִים" — דְּבַר שְׁנַבְלַע בְּמַאֲתִים וְאַרְבַּעִים וְשְׁמוֹנֶה אֲבִירִים. אֲלָא מָה אֲנִי מְקַיֵּים "וַיִּתֵּד תְּהִיָּה לָךְ עַל אֲזַנְךָ" — בְּדְבָרִים שְׁבָאִין לְהָם מְמַדִּינַת הַיָּם. דְּבַר אַחַר "לְחָם אֲבִירִים אָכַל אִישׁ"

מסורת הש"ס
 ז. מכלילתא בשלח פ"ג ספרי בעלותך פי"ט ספרי וטא שי"פ. ילקיש בהעלתך תשליח.
 ח. מכלילתא שם. וראה שו"ת ע"ח.
 ט. דיוק הכתוב: שבת כ"ב. יומא ח"ב, סוכה פ"ב, מגילה ט"ב. יבמות ס"ב, חרות כ"א.
 י. ראה מכלילתא בשלח פ"ג ספרי בעלותך פי"ח. י"א. עירובין נ"ב, והמדה נוספת ברכות נ"ב, סנהדרין ה"ב, סוטה י"ג, ירושלמי שביעית פ"א ה"א. שם עירובין פ"ג ה"ד. שם גיטין פ"א ה"ד. שם גיטין פ"א ה"ב. מכלילתא יתרו פי"ט. ספרי דברים ברכה שמי"ג. וקו"פ פ"ב ו. שו"ת י"ג. תנאומא אחרי ג. פסידריכ אחרי כ"ו. ילקיש בשלח ר"ס. שם פקודי תכ"ו. שם מסעי תשפ"ו. שם יתרו שי"א. שם תצא התקלוד.
 י"ב. עירובין נ"ב, וילקיש בשלח ר"ס.

ב ועוד לענין המן, כתיב [נאמר]: "ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחוספס דק ככפור על הארץ" (שמות טז, יד), הרי שהטל היה מכסה את המן, וכתיב [ונאמר]: "וברדת הטל על המתנה לילה ירד המן עלי" (במדבר י"א, ט), שהמן היה מעל הטל, וכיצד מיישבים את הכתובים? אמר ר' יוסי בר' חנינא: כך היה: טל מלמעלה, וטל מלמטה והמן באמצע, ודומה כמו שמונה בקופסא של טל. נאמר בו "דק מחוספס" (שמות שם) אמר ריש לקיש: מחוספס הוא דבר שנימוח ("מח") על פיסת ("פס") היד שהיה רך מאד והיה נכנס מיד בהגיעו לכף היד. ר' יוחנן אמר: דבר שנבלע במאתים וארבעים ושמונה אברים כמנין "מחוספס" ותוהים: מחוספס או חושב אתה את כל האותיות טובא הוי [יותר וז] ממאתים ארבעים ושמונה! אמר רב נחמן בר יצחק: "מחוספס" הרי כתיב [נאמר] וכפי הכתיב חסר הרי הוא בדיוק מאתים ארבעים ושמונה. תנו רבנן [ושנו חכמים]: נאמר: "וימטר עליהם מן האכול ורגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש" (תהלים ע"ח, כד-כה) ופירושו: לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו, אלו דברי ר' עקיבא. וכשנאמר דברים אלה לפני ר' ישמעאל, אמר להם: צאו ואמרו לו לעקיבא: עקיבא טעית! וכי מלאכי השרת אוכלין לחם? והלא כבר נאמר במשה שעלה למרום: "לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי" (דברים ט, ט) ומה אדם העולה למרום אינו זקוק לאכילה ושתיה, מלאכים על אחת כמה וכמה! אלא, מה אני מקיים "אבירים" יש לפרש: לחם שנבלע במאתים וארבעים ושמונה אברים, שאין בו כל פסולת. ושואלים: אם כן אלא מה אני מקיים את מאמר הכתוב: "ויתד תהיה לך על אוזןך והיה בשבתך חוץ וחרפת בה ושבת וכיסית את צאתך" (דברים כג, יד), וכן מה שנאמר: "ויתד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ" (שם ג), שמכאן אפשר ללמוד שהיתה פסולת במעיהם שהיו צריכים לצאת לצרכיהם. אלא דבר זה לא היה מן המן, כי אם מאותם דברים שתגרי אומות העולם מוכרין אותן להם לאכילה ומהם היתה פסולת. ר' אלעזר בן פרטא אומר: אף דברים שתגרי אומות העולם מוכרין להן — מן מפיגן שהיה ממים אותם, וגורם שיתעכל הכל בשלמות. אלא מה אני מקיים "ויתד תהיה לך על אוזןך" — לאחור ששרחו (שחטאו) ושוב לא היה המן מועיל עד כדי כך, שאמר הקדוש ברוך הוא: אני אמרתי מתחילה שיהיו כמלאכי השרת שאינם צריכים ליציאת בני מעים, עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות לצאת אל מחוץ למחנה לצרכיהם. ומניין לנו שמחנה ישראל שלש פרסאות היה — דכתיב [ונאמר]: "ויהנו על הירדן מבית הישימית עד אבל השטים" (במדבר לג, מט) ואמר רבה בר בר חנה: לדידי חזי לי הווא אתרא [אני עצמי ראייתו נתקם זה] והווא [היה] אורכו תלתא פרסי [שלוש פרסאות]. ותנא [ושנינו]: כשנפנין הוי ישראל במדבר לצרכיהם, אין נפנין לא לפניהן כיוון הליכתם, ולא לצדיהן, אלא לאחוריהן אחרי המחנה במקום שעברו בו כבר. ולכן היו כולם צריכים ללכת מרחק זה מחוץ למחנה. ועוד בפרשת המן, נאמר בתלונת ישראל: "ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן ענינו" (במדבר י"א, ו). אמרו: עתיד מן זה שתיפח במעיהם וגורם שם מחלה, כלום יש ילוד אשה שמכניס אוכל ואינו מוציא כלום? לחזק מה שאמרנו שלא היתה במן כל פסולת. וכשנאמר דברים של ר' אלעזר בן פרטא לפני ר' ישמעאל, אמר להם: אל תקרי "אבירים" אלא "אבירים" שהוא דבר שנבלע במאתים וארבעים ושמונה אבירים ודבר זה היה מתכוונתו של המן, אלא מה אני מקיים "ויתד תהיה לך על אוזןך" — בדברים שבאין להם ממדינת הים. דבר אחר: "לחם אבירים אכל איש" —

ג רסות

ובדיל רבה בכתיב ומקורות: **והיינו דאמרו אינשי בדיל רבה.**
בקופסא בכתיב: **בחיפסה.**
ההוא אתרא בכתיב ובמקורות ועוד: **ההוא זוכתא.**
שתיפח במעיהם בכתיב וב"ח: **שיתפח במעיהם ויהרום.**

ל שזו

קופסא מן הלטינית Capsa, שפירושה: קופסה.
שכלי יש שבורים כי מקור המלה הוא ביוונית *σχάλα* (תיקילא) שהוא שמו של עוף, ואולי שם נרדף לכיכלי.
יקכלי נראה כי מקור המלה הוא ביוונית *ικκίλα* (יככליל) והוא מין עוף קטן.
פסוינו מקור המלה הוא ביוונית *φασαίανός* (פסאיאנוס) והוא המסיני Phasianus.

***אשקרוין** צ"ל: אשקרוין. בצרפתית עתיקא *escrin* — קופסה.

בהתגשמות של זיו עליון שממנו מלאכי השרת קיימים, ומשום כך היה המן שלם בכל מיני שלמות. ור' ישמעאל לא רצה שיאמר דבר כגון זה שאפשר להבין ממנו לכאורה שיש במלאכים אכילה ושתיה.

עיונים
 בדיל רבה אכל תלמידא ועוד ממנו השליו באותו יום לרמו לו שמת רבו, וביום שמת רבו ראוי לאדם להתענות ועל כל פנים לפרוש מאכילת בשר ושתית יין (ויהי'.) לחם שמלאכי השרת אוכלים ונראה תוכן הענין, שרצה לומר שהמן הזה היה